

หมวดที่ 14

ค่าค่าธรรมเนียม

ในการดำเนินคดีแพ่งในศาล ไม่ว่าจะเป็นศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา คู่ความจะต้องเสียค่าธรรมเนียม และค่าธรรมเนียมศาล ค่าธรรมเนียมตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 ลักษณะ 6 หมวด 3 ได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ว่าด้วยการกำหนดและการชำระค่าธรรมเนียม และการยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล

ส่วนที่ 2 ว่าด้วยความรับผิดชอบที่สุดในค่าธรรมเนียม

“ค่าธรรมเนียม” หมายถึง จำนวนเงินซึ่งศาลสั่งให้คู่ความฝ่ายที่แพ้คดีชำระให้แก่คู่ความฝ่ายที่ชนะคดี เป็นการชดใช้ค่าใช้จ่ายที่คู่ความฝ่ายที่ชนะคดีได้เสียไปในการเป็นความกัน ค่าธรรมเนียมได้แก่ ค่าธรรมเนียมศาล ค่าสืบพยานหลักฐานนอกศาล ค่าป่วยการ ค่าพาหนะเดินทาง และค่าเช่าที่พักของพยาน ผู้เชี่ยวชาญ ล่าม และเจ้าพนักงานศาล ค่าทนายความ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ตลอดจนค่าธรรมเนียมหรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ บรรดาที่กฎหมายบังคับให้ชำระ

“ค่าธรรมเนียม” คือเงินที่ต้องชำระให้แก่ศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี ซึ่งได้แก่ ค่าขึ้นศาล ค่ายื่นคำร้องขอ ตามมาตรา 101 ในกรณีที่ยังไม่มีคดีอยู่ในศาล ค่ายื่นคำขอให้ออกหมายเรียก หรือหมายอื่น ๆ นอกจากคำขอให้ออกหมายเรียกจำเลยมาแก้คดี ค่ายื่นคำขออื่น ๆ ที่ต้องทำเป็นคำร้อง ค่าแต่งตั้งทนายความ ตามมาตรา 61 ค่าอ้างเอกสารเป็นพยาน ค่าหนังสือประทับ ค่าคำสั่งที่มีคำขอตามมาตรา 296 หรือคำขอโดยทางอุทธรณ์ คำสั่งของเจ้าพนักงานบังคับคดี คำส่งประเด็นไปสืบที่ศาลอื่น คำคัดสำนวนเอกสารต่าง ๆ คำคัดและรับรองสำเนาบัญชี ค่าธรรมเนียม ตามมาตรา 169 และใบสำคัญเพื่อแสดงว่าคำพิพากษาหรือคำสั่งได้ถึงที่สุด

บทที่ 1

การกำหนดค่าธรรมเนียมนิยม

ค่าธรรมเนียนั้นได้มีอัตรากำหนดไว้เป็นจำนวนแน่นอนตามตารางท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ดังนี้ ตาราง 1 ค่าธรรมเนียมนศาล (ค่าขึ้นศาล) ตาราง 2 ค่าธรรมเนียนิยม (ค่าธรรมเนียนิยมอื่น ๆ) ตาราง 3 ค่าสืบพยานหลักฐานนอกศาล ตาราง 4 ค่าป่วยการ ค่าพาหนะ และค่าเช่าที่พักของพยานกับค่ารังวัดทำแผนที่ ตาราง 5 ค่าธรรมเนียนิยมเจ้าพนักงานบังคับคดี ตาราง 6 อัตราค่าทนายความ และตาราง 7 ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี จากตารางดังกล่าวจะเห็นว่า ตารางที่ 4 ให้ศาลกำหนดค่าพาหนะ ค่าป่วยการพยาน และเจ้าพนักงานในการรังวัดทำแผนที่ และตารางที่ 7 ให้ศาลกำหนดค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ส่วนตารางที่ 1-3 และ 5-6 นั้น ต้องเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในตารางที่เป็นปัญหามาก คือค่าธรรมเนียนิยมที่เป็นค่าขึ้นศาล เพราะคดีมีทุนทรัพย์กับคดีไม่มีทุนทรัพย์กำหนดอัตราค่าธรรมเนียนิยมไว้ต่างกันมาก

คดีมีทุนทรัพย์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คดีที่มีค่าขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 150) คดีมีทุนทรัพย์อาจเป็นคดีที่เรียกร้องเอาทรัพย์คืนมาเป็นของโจทก์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 858/2522) หรือเป็นคดีที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์คืนหรือเป็นเรื่องของสิทธิเรียกร้องที่เป็นหนี้เงินอันเป็นทุกข์ของโจทก์ที่คำนวณเป็นราคาเงินได้ กล่าวคือ ต้องเป็นคดีที่มีค่าขออันใด หากศาลพิพากษาให้ตามคำขอแล้วจะเป็นผลให้โจทก์ได้ทรัพย์คืนมาเป็นของโจทก์ หรือได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นนั่นเอง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 919/2508 ที่ประชุมใหญ่)

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 919/2508 (ที่ประชุมใหญ่) โจทก์ฟ้องขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมซื้อขายที่ดินซึ่งจำเลยที่ 1 ลูกหนี้โจทก์ได้โอนขายให้แก่จำเลยที่ 2 และจำเลยที่ 2 ได้รู้เท่าถึงข้อความจริงอันเป็นทางให้โจทก์ผู้เป็นเจ้าของหนี้เสียเปรียบ ฟ้องเช่นนี้เป็นคดีที่มีค่าขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ เพราะคำขอของโจทก์ไม่ได้เรียกร้องเอาที่พิพาทมาเป็นของโจทก์ หรือขอให้โจทก์ได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด เพราะผลของการที่โจทก์ขอให้เพิกถอนการฉ้อฉลมีเพียงให้ทรัพย์คืนกลับคืนมาเป็นของลูกหนี้ตามเดิมเท่านั้น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 459/2537 โจทก์ฟ้องขับไล่จำเลยออกจากที่ดินพิพาท
จำเลยให้การต่อสู้ว่าที่ดินพิพาทเป็นของจำเลย จึงเป็นคดีที่ข้อพิพาทด้วยเรื่องสิทธิ
ครอบครอง เป็นคดีมีทุนทรัพย์

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5626/2537 ในคดีฟ้องขับไล่จำเลยออกจากที่ดินพิพาท
จำเลยให้การต่อสู้ว่าที่ดินพิพาทเป็นของจำเลยอันเป็นการเถียงสิทธิครอบครอง เป็นคดีมี
ทุนทรัพย์

ในการกำหนดราคาทุนทรัพย์ ต้องถือตามราคาในขณะที่ฟ้อง ซึ่งศาลจะสอบถาม
คู่ความทั้งสองฝ่าย เมื่อศาลเห็นว่าถูกต้อง ก็ถือเอาตามราคาดังนั้นเป็นทุนทรัพย์ ในกรณี
เรียกทรัพย์คืนหรือคืนไม่ได้ ให้ใช้ราคาตามทรัพย์ที่เรียกร้อง หากคู่กรณีมีการได้สิบบราคา
ทรัพย์แล้วปรากฏว่ามีราคามากกว่าที่เรียกร้อง ศาลอาจสั่งให้เสียค่าขึ้นศาลเพิ่มได้

คดีไม่มีทุนทรัพย์ หมายถึง คดีที่มีค่าขอปลดเปลื้องทุกข์อันไม่อาจคำนวณเป็น
ราคาเงินได้ เสียค่าขึ้นศาล 200 บาท

บทที่ 2

การชำระค่าฤชาธรรมเนียม

การชำระค่าฤชาธรรมเนียมตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 149 ถึงมาตรา 152 นั้นแยกออกได้เป็นสองส่วนคือ

1. ค่าธรรมเนียมศาล
2. ค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดี

1. ค่าธรรมเนียมศาล

ค่าธรรมเนียมศาลนั้นให้ชำระหรือนำมาวางศาลเป็นเงินสดหรือเช็ค ซึ่งธนาคารรับรองโดยเจ้าพนักงานศาลออกใบรับให้ หรือตามวิธีการที่กำหนดไว้ในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 149 วรรคสาม)

ในคดีที่คำขอให้ปลดเปลื้องทุกข์นั้นอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ ให้โจทก์เสียค่าขึ้นศาลในศาลชั้นต้นตามจำนวนทุนทรัพย์ที่เรียกร้องหรือราคาทรัพย์สินที่พิพาท (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 150 วรรคหนึ่ง)

ในชั้นอุทธรณ์ หรือฎีกา ถ้าจำนวนทุนทรัพย์ที่เรียกร้อง หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาทกันเป็นอย่างเดียวกันในศาลชั้นต้น ให้ผู้อุทธรณ์หรือฎีกาเสียตามจำนวนทุนทรัพย์หรือราคาเช่นเดียวกับในศาลชั้นต้น แต่ถ้าจำนวนทุนทรัพย์หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาทในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกาต่ำกว่าในศาลชั้นต้น เพราะผู้อุทธรณ์หรือฎีกาพอใจในบางส่วนตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลล่าง ให้ผู้อุทธรณ์หรือฎีกาเสียค่าขึ้นศาลตามจำนวนทุนทรัพย์หรือราคาที่ดีำ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 150 วรรคสอง)

กรณีชำระค่าขึ้นศาลตามทุนทรัพย์ หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาทแล้ว แต่ต่อมาทุนทรัพย์ หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาทเพิ่มขึ้น โดยการยื่นคำฟ้องเพิ่มเติมหรือโดยประการอื่น ให้ศาลเรียกค่าขึ้นศาลเพิ่มขึ้นตามที่บัญญัติไว้ในตารางท้ายประมวลกฎหมายนี้เมื่อยื่นคำฟ้องเพิ่มเติมหรือภายในระยะเวลาที่ศาลเห็นสมควร แล้วแต่กรณี (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 150 วรรคสาม)

ค่าฤชาธรรมเนียมอื่นนอกจากค่าขึ้นศาล ให้คู่ความผู้ดำเนินกระบวนการพิจารณา เป็นผู้ชำระ เมื่อมีการดำเนินกระบวนการพิจารณานั้น หรือภายในเวลาที่กฎหมายกำหนด หรือที่ศาลมีคำสั่ง ถ้าศาลเป็นผู้สั่งให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาใดให้ศาลกำหนดผู้ซึ่งจะต้อง ชำระค่าฤชาธรรมเนียมในการดำเนินกระบวนการพิจารณานั้นรวมทั้งระยะเวลาที่ต้องชำระไว้ ด้วย (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 152 วรรคหนึ่ง)

2. ค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดี

ค่าธรรมเนียมในการบังคับคดีได้แก่ค่าธรรมเนียมในการบังคับคดี ค่าป่วยการ ค่าพาหนะเดินทาง และค่าเช่าที่พักของเจ้าพนักงานบังคับคดี ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในการบังคับคดี บรรดาที่กฎหมายบังคับให้ชำระค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดีให้เจ้าหนี้ ผู้ขอบังคับคดีนั้นเป็นผู้ชำระ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 153 วรรคหนึ่ง)

บทที่ 3

การคืนค่าธรรมเนียม

ค่าธรรมเนียมศาล เป็นเงินที่ต้องชำระให้แก่ศาลในการฟ้องดำเนินคดี หรือต่อสู้คดี ซึ่งแบ่งเป็นสองส่วน คือ ค่าขึ้นศาลกับค่าธรรมเนียมอื่น ค่าธรรมเนียมอื่นนั้นเมื่อชำระไปแล้ว เช่น กรณีคู่ความยื่นคำร้องขอ และชำระค่าธรรมเนียม แต่ศาลไม่อนุญาตหรือสั่งยกคำร้องค่าธรรมเนียมที่ชำระไปแล้วศาลไม่ต้องคืน ส่วนค่าขึ้นศาลถ้าศาลมีคำสั่งไม่รับคำฟ้อง หรือในกรณีมีการอุทธรณ์หรือฎีกา หรือมีคำขอให้พิจารณาใหม่ ศาลไม่รับอุทธรณ์หรือฎีกา หรือคำขอพิจารณาใหม่ หรือศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกามีคำสั่งให้ยกอุทธรณ์หรือฎีกา โดยยังมีได้วินิจฉัยประเด็นแห่งอุทธรณ์หรือฎีกานั้น ให้ศาลมีคำสั่งให้คืนค่าขึ้นศาลทั้งหมด (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 151 วรรคหนึ่ง)

ถ้าศาลสั่งรับคำฟ้อง รับคำฟ้องอุทธรณ์ หรือรับคำฟ้องฎีกา หากปรากฏว่า โจทก์ถอนฟ้อง ผู้อุทธรณ์ หรือผู้ฎีกา ถอนคำฟ้องอุทธรณ์หรือคำฟ้องฎีกา หรือศาลได้ตัดสินให้ยกคำฟ้องโดยไม่ตัดสิทธิโจทก์ที่จะฟ้องคดีใหม่ หรือคดีนั้นได้เสร็จเด็ดขาดลงโทษสัญญา หรือการประนีประนอมยอมความ หรือการพิพากษาตามคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการให้ศาลมีอำนาจที่จะสั่งคืนค่าขึ้นศาลทั้งหมด หรือบางส่วนแก่คู่ความซึ่งได้เสียไว้ได้ตามที่เห็นสมควร (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 151 วรรคสอง) แต่ถ้าเป็นกรณีถึงฟ้อง หรือศาลสั่งจำหน่ายคดีในกรณีอื่นให้ศาลมีอำนาจที่จะสั่งคืนค่าขึ้นศาลบางส่วนได้ตามที่เห็นสมควร (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 151 วรรคสาม)

บทที่ 4

การขอยกเว้นค่าธรรมเนียม

การขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีมีบัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 155 ถึงมาตรา 160 จากบทบัญญัติดังกล่าวขอแยกหัวข้ออธิบายดังนี้

1. ผู้มีสิทธิขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี
2. กำหนดเวลายื่นคำขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี
3. วิธีการขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี
4. การพิจารณาคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี
5. คำสั่งของศาลเกี่ยวกับคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี
6. ผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีมีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมอยู่ก่อนหรือขึ้นภายหลัง
7. ผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีประพฤติดนไม่เรียบร้อย

1. ผู้มีสิทธิขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี

ใครเป็นผู้มีสิทธิขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 155 บัญญัติว่า “คู่ความซึ่งไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมศาลอาจยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีในศาลชั้นต้น หรือชั้นอุทธรณ์ หรือชั้นฎีกา ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 156 และมาตรา 156/1 ดังนั้น ผู้มีสิทธิขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 2 ประการคือ

1.1 คู่ความที่ร้องขอไม่มีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาล หรือหากผู้ร้องไม่ได้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลจะได้รับความเดือดร้อนเกินสมควร เมื่อพิจารณาถึงสถานะของผู้ร้อง (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156/1 วรรคสอง)

1.2 คดีที่ผู้ร้องขอเป็นโจทก์หรือผู้อุทธรณ์หรือผู้ฎีกา การฟ้องร้องหรืออุทธรณ์หรือฎีกานั้นมีเหตุอันสมควร (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156/1 วรรคสอง)

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ผู้ร้องขอไม่มีทรัพย์สินที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาลได้ หรือมีแต่เป็นทรัพย์สินที่ไม่จำเป็นในการครองชีพ เช่น มีบ้านและที่ดินที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย แม้มีที่ดินเหลืออยู่บ้างแต่ต้องใช้ปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ หากต้องจำหน่ายไปเพื่อนำเงินมาเป็นค่าธรรมเนียมศาล จะทำให้ได้รับความเดือดร้อนเกินสมควร

2. กำหนดเวลายื่นคำขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี

การขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี ผู้ร้องต้องยื่นคำร้องต่อศาลชั้นต้นที่จะฟ้อง หรือได้ฟ้องคดีไว้พร้อมกับคำฟ้อง คำฟ้องอุทธรณ์ คำฟ้องฎีกา คำร้องสอด หรือคำให้การ แต่ถ้าผู้ร้องตกเป็นผู้ไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมในภายหลัง จะยื่นคำร้องในเวลาใด ๆ ก็ได้ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156 วรรคแรก)

3. วิธีขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี

การขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี คู่ความฝ่ายที่ไม่มีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาล มีความจำเป็นจะขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี ให้ยื่นคำร้องต่อศาลชั้นต้นที่จะฟ้องหรือได้ฟ้องคดีไว้พร้อมกับคำฟ้อง คำฟ้องอุทธรณ์ คำฟ้องฎีกา คำร้องสอด หรือคำให้การ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156 วรรคแรก)

4. การพิจารณาคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี

เมื่อศาลได้รับคำร้องขอตามข้อ 3 แล้ว เมื่อศาลพิจารณาคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลเสร็จแล้วให้ศาลมีคำสั่งโดยเร็ว (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156/1 วรรคแรก) กรณีผู้ร้องเสนอพยานหลักฐานไปพร้อมคำร้อง และหากศาลเห็นสมควรไต่สวนพยานหลักฐานเพิ่มเติม ก็ให้ดำเนินการไต่สวนโดยเร็วเท่าที่จำเป็น (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156 วรรคสอง)

5. คำสั่งของศาลเกี่ยวกับคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 156/1 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “เมื่อศาลพิจารณาคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลเสร็จแล้วให้ศาลมีคำสั่งโดยเร็ว โดยศาลจะมีคำสั่งอนุญาตทั้งหมดหรือแต่เฉพาะบางส่วน หรือยกคำร้องนั้นเสียก็ได้

จากบทบัญญัติมาตรา 156/1 วรรคแรก ศาลจะมีคำสั่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้

- (1) อนุญาตตามคำขอ (ยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งหมด)
- (2) อนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมให้แต่เฉพาะบางส่วน

(3) ยกคำร้อง

กรณีที่ศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมให้เฉพาะบางส่วน หรือมีคำสั่งให้ยกคำร้อง ผู้ขออาจอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อศาลได้ภายในกำหนดเจ็ดวันนับแต่วันมีคำสั่ง คำสั่งของศาลอุทธรณ์เช่นว่านี้ให้เป็นที่สุด (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156/1 วรรคสี่)

เมื่อศาลอนุญาตให้ผู้ร้องขอได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในศาลใด ผู้ร้องขอไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลในการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลนั้น ค่าธรรมเนียมที่ได้รับยกเว้นได้แก่ค่าธรรมเนียมศาล และเงินวางศาล ถ้าศาลมีคำสั่งตั้งแต่เสนอคำร้องไปพร้อมกับคำฟ้อง ผู้ร้องก็ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลเลย หากศาลสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในระหว่างพิจารณา การยกเว้นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลนั้นให้ใช้เฉพาะค่าธรรมเนียมศาล และเงินวางศาลที่จะต้องเสีย หรือวางภายหลังคำสั่งอนุญาตเท่านั้น ส่วนค่าธรรมเนียมศาลที่เสียหรือวางไว้ก่อนคำสั่งอนุญาต ศาลไม่ต้องคืน (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 157)

ในกรณีที่คู่ความคนใดได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีในศาลชั้นต้นแล้วยื่นคำร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลเช่นว่านั้นในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกาอีก ให้ถือว่าคู่ความนั้นยังคงไม่มีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมหรือหากไม่ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลแล้วจะได้รับความเดือดร้อนเกินสมควรอยู่ เว้นแต่จะปรากฏต่อศาลเป็นอย่างอื่น (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 156/1 วรรคสาม)

ถ้าศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเสียค่าธรรมเนียมทั้งหมด หรือแต่บางส่วนของคู่ความทั้งสองฝ่าย ศาลต้องมีคำสั่งไว้ในคำพิพากษาว่าให้คู่ความฝ่ายนั้นชำระในนามของผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีโดยยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 158)

6. ผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีมีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมอยู่ก่อน หรือมีขึ้นภายหลัง

ถ้าปรากฏต่อศาลว่าผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี และศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล มีทรัพย์สินอยู่ก่อนพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมของศาลได้ หรือภายหลังผู้ร้องขอมีทรัพย์สินขึ้นมาพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาล ก่อนศาลวินิจฉัยชี้ขาดคดี ศาลมีคำสั่งให้ผู้ร้องชำระค่าธรรมเนียมศาลที่ได้รับยกเว้นต่อศาลภายในระยะเวลาที่ศาลเห็นสมควรกำหนด หากผู้ร้องขอไม่ปฏิบัติตาม ให้ศาลมี

คำสั่งยึดหรืออายัดทรัพย์สินของผู้ร้องขอ และได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลนั้นทั้งหมด หรือแต่บางส่วนไว้รอคำวินิจฉัยชี้ขาดในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม

ทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดไว้เพื่อรอการวินิจฉัยชี้ขาดเรื่องค่าธรรมเนียม มีหลักดังนี้

(1) ถ้าค่าฤชาธรรมเนียมจะเป็นพับแก่คู่ความทั้งสองฝ่าย ให้เอาชำระส่วนที่ผู้ร้องขอได้รับยกเว้นไว้จากทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัด

(2) ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมทั้งหมด หรือแต่บางส่วน แทนผู้ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล ให้ศาลมีคำสั่งให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งชำระค่าธรรมเนียมศาล แต่ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งนั้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ให้ศาลเอาชำระค่าธรรมเนียมศาลนั้นจากทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดไว้

(3) คู่ความฝ่ายที่ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลจะต้องชำระค่าธรรมเนียมทั้งหมด หรือแต่บางส่วน แทนคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ให้ศาลมีคำสั่งให้เอาชำระค่าฤชาธรรมเนียมนั้นจากทรัพย์สินที่ยึด หรืออายัดไว้ ส่วนค่าธรรมเนียมศาลที่ผู้นั้นได้รับยกเว้นให้เอาชำระจากทรัพย์สินที่เหลือถ้าหากมีตามจำนวนที่ศาลเห็นสมควร

7. ผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดี ประพฤติตนไม่เรียบร้อย

กรณีที่ผู้ร้องขอยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีประพฤติตนไม่เรียบร้อย เช่น ดำเนินกระบวนการพิจารณาในทางก่อความรำคาญถึงขนาด หรือกระทำความผิดฐานละเมิดอำนาจศาล หรือจงใจประวิงความเรื้อรังนั้น ศาลจะถอนการอนุญาตเสียในเวลาใด ๆ ก็ได้ และบุคคลเช่นว่านั้นจำเป็นต้องรับผิดชอบค่าธรรมเนียมสำหรับกระบวนการพิจารณาภายหลังที่ศาลได้ถอนการอนุญาตนั้นแล้ว (ป.วิ.แห่ง มาตรา 160)

บทที่ 5 ความรับผิดชอบที่สุดในค่าฤชาธรรมเนียม

ในเวลาที่ศาลทำคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดตัดสินคดี หรือสั่งจำหน่ายคดีออกเสียจากสารบบความ ศาลจะต้องมีคำสั่งในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมพร้อมไปด้วยเสมอ ไม่ว่าคู่ความในคดีนั้นจะมีคำขอให้สั่งหรือไม่ก็ตาม (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 167) แต่ถ้าศาลไม่สั่งไว้ ศาลก็อาจทำคำสั่งเพิ่มเติม ตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 143 ได้ เว้นแต่ในคดีไม่มีข้อพิพาทซึ่งฝ่ายผู้เริ่มคดีเป็นผู้เสียค่าฤชาธรรมเนียมเสมอ ไม่มีตัวจำเลยอีกฝ่ายหนึ่งเข้ามาร่วมรับผิดชอบด้วย จึงไม่จำเป็นต้องสั่ง

ฉะนั้นในคดีมีข้อพิพาท เมื่อศาลพิพากษาหรือทำคำสั่งชี้ขาดคดี ศาลจะต้องชี้ขาดด้วยว่า จะให้คู่ความฝ่ายใดรับผิดชอบเสียค่าฤชาธรรมเนียมกันอย่างไร ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าในการดำเนินคดี คู่ความย่อมจะต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลค่าป่วยการพยาน ค่าส่งประเด็น ค่าอ้างเอกสาร และค่าใช้จ่ายอย่างอื่น ๆ ตามที่ ป.วิ.แพ่ง กำหนดไว้ ซึ่งจะขอเว้นไม่กล่าวถึงรายละเอียดว่ามีค่าธรรมเนียมใดบ้างที่ต้องเสียตามอัตราเท่าใด เพราะพอจะหาได้ใน ป.วิ.แพ่ง ที่เกี่ยวกับอัตราค่าธรรมเนียมศาล แต่จะขอกล่าวเฉพาะในเรื่องการทำคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดีที่ศาลจำต้องพิเคราะห์ดูว่า ควรจะให้คู่ความฝ่ายใดเป็นผู้รับผิดชอบใช้เงินค่าฤชาธรรมเนียมที่ต่างฝ่ายต่างเสียไปในคดีให้แก่กันหรือไม่เพียงใด

ตามปกติแล้ว ความรับผิดชอบที่สุดในค่าฤชาธรรมเนียมของคู่ความในคดีนั้น ย่อมจะตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่แพ้คดี แต่อย่างไรก็ตามค่าฤชาธรรมเนียมที่ศาลจะสั่งให้ชดใช้แทนกันนี้ ศาลอาจจะระบุจำกัดไว้ก็ได้ว่าให้ใช้ค่าอะไรแก่กันบ้าง หากศาลมิได้ระบุค่าฤชาธรรมเนียมชนิดใดไว้โดยเฉพาะแล้ว ก็ต้องพึงเข้าใจว่านอกจากจะหมายถึงค่าฤชาธรรมเนียมศาลแล้วยังหมายรวมถึงค่าป่วยการพยาน ค่าทนายความ ค่าธรรมเนียมในการส่งเอกสารและการบังคับคดีรวมตลอดถึงค่าฤชาธรรมเนียมหรือค่าธรรมเนียมอื่น ๆ บรรดาที่กฎหมายบังคับให้เสียด้วย และการที่ศาลจะสั่งให้คู่ความฝ่ายใดต้องรับผิดชอบค่าฤชาธรรมเนียมแก่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเล็กน้อยเพียงใด หรือให้คู่ความแต่ละฝ่ายรับผิดชอบค่าฤชาธรรมเนียมเฉพาะส่วนของตนอย่างไรนั้นเป็นดุลพินิจของศาล ซึ่งศาลจะต้อง

คำนี้ถึงเหตุสมควรและความสุจริตในการรู้ความหรือการดำเนินคดีของคู่ความทั้งปวง เป็นเกณฑ์ในการกำหนดว่าจะควรให้คู่ความรับผิดชอบในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมประการใด (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 161) ดังตัวอย่างของคำพิพากษาศาลฎีกาที่อาจนำมาศึกษาเทียบเคียงได้ คือ

ก. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 469/2506 โจทก์ขอและศาลสั่งให้เจ้าพนักงานนำเอกสารพยานไปส่งกองวิทยาการกรมตำรวจเพื่อตรวจพิสูจน์ คำพาหนะและคำป่วยการที่โจทก์เสียให้เจ้าพนักงานศาลนี้ นับเป็นค่าฤชาธรรมเนียมตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 161 ซึ่งผู้แพคดีจะต้องรับผิดชอบ

ข. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1203/2508 จำเลยแพคดีในศาลชั้นต้น โจทก์ขอหมายบังคับคดีและนำเจ้าพนักงานยึดทรัพย์ของจำเลย ในชั้นอุทธรณ์ศาลอุทธรณ์พิพากษากลับให้จำเลยชนะ จำเลยยื่นคำร้องต่อศาลชั้นต้นขอให้ถอนการยึดตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 251 ศาลสั่งอนุญาตและให้โจทก์เสียค่าธรรมเนียมในการบังคับคดีนั้นเป็นการที่ชอบเพราะโจทก์เป็นผู้แพคดี โจทก์ต้องรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมไปจนกว่าศาลฎีกาจะได้มีคำพิพากษาเป็นอย่างอื่นและเรื่องความรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมนั้น เป็นอำนาจของศาลที่จะใช้ดุลพินิจสั่งตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 161

ค. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 708/2506 (ที่ประชุมใหญ่) เรื่องจะกำหนดให้ฝ่ายใดต้องเสียค่าทนายความให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งเท่าใดนั้น เป็นอำนาจของศาลที่จะใช้ดุลพินิจกำหนดให้เป็นเรื่อง ๆ ไป แล้วแต่รูปคดี มิใช่โจทก์ขอให้จำเลยใช้ค่าทนายความอย่างสูงแก่โจทก์แล้ว ศาลจะต้องกำหนดให้จำเลยเสียค่าทนายความอย่างสูงแก่โจทก์เสมอไป

ข้อที่ควรสังเกตในเรื่องนี้ก็คือ ป.วิ.แพ่ง มาตรา 161 นั้น เป็นบทบัญญัติที่บังคับให้ศาลต้องสั่งเรื่องความรับผิดชอบสำหรับค่าฤชาธรรมเนียมเสมอ แม้ในกรณีที่ศาลเห็นว่า ศาลจะให้ค่าฤชาธรรมเนียมเป็นพัวพันไป โดยให้ต่างฝ่ายต่างเสียเฉพาะส่วนของตนเท่าที่ได้เสียไปแล้ว ไม่ต้องให้มีการชดใช้แทนแก่กันก็ตาม ศาลก็ต้องสั่งเหมือนกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2482/2517)

อนึ่ง บุคคลที่เข้าเป็นโจทก์ร่วมกัน หรือเป็นจำเลยร่วมกันนั้น ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบร่วมกันในค่าฤชาธรรมเนียม และหากจะต้องรับผิดชอบสำหรับค่าฤชาธรรมเนียมแล้ว ก็คงต้องแบ่งส่วนความรับผิดชอบเท่า ๆ กัน เว้นแต่ในกรณีที่เจ้าหนี้ร่วมหรือลูกหนี้ร่วม หรือศาลได้มีคำสั่งเป็นอย่างอื่น (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 162) เช่น ในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับ

คดีอาญา ซึ่งผู้เสียหายขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับอัยการ โดยขอถือคำฟ้องของอัยการเป็นคำฟ้องของโจทก์ร่วมด้วย ดังนั้น เมื่อศาลพิพากษายกฟ้อง จึงหมายความว่าได้ยกฟ้องของโจทก์ร่วมด้วย กรณีเช่นนี้ศาลย่อมใช้ดุลพินิจกำหนดให้โจทก์ร่วมใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนจำเลยได้ แม้ว่าศาลจะมีได้วินิจฉัยคดีทางแพ่งด้วยก็ตาม ก็เป็นอำนาจของศาล โดยเฉพาะที่จะสั่งเรื่องความรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมแห่งคดีได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 392/2506)

การทำคำสั่งเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม โดยปกติแล้ว ศาลจะสั่งไว้ในคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดี หรือในคำสั่งจำหน่ายคดีออกจากสารบบความแล้วแต่กรณี (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 132, 141 และ 167) แต่ถ้าศาลได้มีคำสั่งอย่างใดในระหว่างการพิจารณา ศาลจะมีคำสั่งเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมสำหรับกระบวนการพิจารณาที่เสร็จไปในคำสั่งฉบับนั้นเอง หรือจะรอไว้สั่งในคำพิพากษา หรือคำสั่งชี้ขาดคดีก็ได้ แล้วแต่จะเลือก (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 167 วรรคแรก) เช่น โจทก์ยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ศาลเดินเผชิญสืบสถานที่พิพาท ศาลเห็นว่าไม่จำเป็นแก่คดีและเห็นว่าการที่โจทก์ต้องเสียคำร้องเช่นนี้ ไม่ควรจะให้จำเลยต้องรับผิดชอบขอชดใช้ให้โจทก์ ศาลอาจสั่งให้คำคำร้องนั้นเป็นพับไปกับโจทก์ก็ได้ และเมื่อศาลสั่งไปเช่นนั้นแล้ว หากต่อมาศาลพิพากษาให้จำเลยผู้แพ้คดีชดใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนโจทก์ คำคำร้องที่ศาลสั่งเป็นพับไปนั้น ก็ไม่เอาไปคิดรวมให้จำเลยต้องชำระด้วย

ส่วนในกรณีที่มีการพิจารณาใหม่ ป.วิ.แพ่ง มาตรา 167 วรรคสาม กำหนดให้ศาลมีอำนาจที่จะสั่งเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมสำหรับการพิจารณาครั้งแรกและการพิจารณาใหม่ในคำพิพากษาหรือสั่งได้ ดังเช่น การพิจารณาใหม่ในกรณีขาดนัดตามมาตรา 207 เป็นต้น

ในกรณีที่มีคู่ความฝ่ายหนึ่งได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีโดยยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล เมื่อศาลเห็นว่าคู่ความฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเสียค่าฤชาธรรมเนียม และอีกฝ่ายหนึ่งได้รับอนุญาตให้ฟ้องหรือต่อสู้คดีโดยได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล ศาลจะต้องพิพากษาโดยสั่งให้คู่ความฝ่ายนั้นชำระค่าฤชาธรรมเนียมแทนผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดี โดยยกเว้นค่าธรรมเนียม โดยจะสั่งให้ชำระแทนทั้งหมดหรือแต่บางส่วนก็ได้ ตามแต่ศาลจะเห็นสมควร (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 158)

การสั่งให้ใช้ค่าฤชาธรรมเนียมนั้น ในทางปฏิบัติสั่งให้ใช้แก่คู่ความอีกฝ่าย ไม่ใช่ให้ใช้แก่ศาล เพราะเป็นการชดใช้ค่าฤชาธรรมเนียมที่คู่ความฝ่ายนั้นได้ชำระหรือเสียค่าฤชาธรรมเนียมไปก่อนแล้ว เท่ากับเป็นการชดใช้คืนนั่นเอง แต่ในเรื่องขอยกเว้นค่าธรรมเนียม

ศาล คู่ความฝ่ายที่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีโดยได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล ไม่ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมแก่ศาล จึงต้องให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบเป็นผู้ชดใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทน โดยชำระให้ศาลแทนคู่ความฝ่ายที่อนาถ

เมื่อศาลได้มีคำสั่งในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมของคู่ความไปอย่างใดแล้ว ป.วิ.แพ่ง มาตรา 168 ห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์หรือฎีกาเฉพาะในปัญหาเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมแต่อย่างเดียว เว้นแต่จะเป็นการอุทธรณ์หรือฎีกา อ้างเหตุว่าค่าฤชาธรรมเนียมที่ศาลสั่งไปนั้นมิได้กำหนดหรือคำนวณให้ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยว่า โจทก์แก้อุทธรณ์เกินระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้จึงให้คำทนายความเป็นพับไป กรณีเช่นนี้ โจทก์จะฎีกาว่าโจทก์ยื่นคำแก้อุทธรณ์ไม่เกินระยะเวลา จึงควรได้รับคำทนายตามกฎหมายหาได้ไม่ เพราะเป็นการฎีกาในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมโดยตรง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1800/2506) และถ้าคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์กำหนดให้จำเลยใช้คำทนายความให้แก่โจทก์ซึ่งเป็นฝ่ายชนะคดี แต่มิได้กำหนดค่าธรรมเนียมไว้ โจทก์ย่อมฎีกาในปัญหาเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมได้ ไม่ต้องห้ามตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 168 (คำสั่งคำร้องของศาลฎีกาที่ 172/2517)

เมื่อคู่ความอุทธรณ์ฎีกาเฉพาะปัญหาเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมอย่างเดียวไม่ได้ ก็จำต้องดูว่าคดีนั้นคู่ความอุทธรณ์ฎีกาตามธรรมดาได้หรือไม่ หากเป็นคดีที่อุทธรณ์ฎีกาไม่ได้ คู่ความก็ไม่มีโอกาสจะอุทธรณ์ฎีกาถึงปัญหาเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมเลย แต่ถ้าคดีนั้นคู่ความอุทธรณ์ฎีกาได้แล้ว คู่ความก็คงมีโอกาที่จะอุทธรณ์ฎีกาในปัญหาเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมรวมไปในอุทธรณ์ฎีกานั้นด้วยได้

ข้อสำคัญในการวินิจฉัยชี้ขาดเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม ศาลจะต้องคำนึงถึงเหตุผลสมควรและความสุจริตในการสู้ความหรือการดำเนินคดีของคู่ความแต่ละฝ่าย แล้วมีคำสั่งไปตามที่เห็นสมควรว่าคู่ความฝ่ายใดควรเป็นผู้รับผิดชอบค่าฤชาธรรมเนียม ซึ่งในทางปฏิบัติอาจเป็นการสั่งอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ คือ

1. ให้ฝ่ายแพ้คดีใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนฝ่ายชนะคดี ซึ่งอาจจะเป็นทั้งหมดหรือแต่บางส่วนก็ได้
2. ให้ฝ่ายชนะคดีใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ในกรณีที่จำเลยได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีโดยได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล

3. ให้แต่ละฝ่ายเสียค่าฤชาธรรมเนียมในส่วนของตน คือฝ่ายใดเสียไปแล้วเท่าใดก็ คงให้เสียไปเท่านั้น ไม่มีการชดใช้แทนกัน ซึ่งทางศาลมักจะสั่งว่า "ให้ค่าฤชาธรรมเนียม เป็นพับไป"

4. ให้แต่ละฝ่ายเสียค่าฤชาธรรมเนียมแต่เพียงบางส่วน หรือใช้แทนกันบางส่วน ตามความเหมาะสม เช่น ในกรณีที่ผู้ชนะคดีแต่เพียงบางส่วน ไม่เต็มตามทุนทรัพย์ ศาลอาจสั่งให้ฝ่ายแพ้คดีใช้ค่าขึ้นศาลแทนฝ่ายที่ชนะคดีตามทุนทรัพย์เท่าที่คู่ความฝ่าย นั้นชนะคดี หรือศาลจะสั่งให้จำเลยใช้เพียง 1 ใน 3 ของค่าฤชาธรรมเนียมที่โจทก์ผู้ชนะ คดีเสียไปก็ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2202/2514)

นอกจากนี้แล้ว ศาลจะสั่งให้คนภายนอกที่มีได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับคดีเป็นผู้ต้องเสีย ค่าฤชาธรรมเนียมแทนคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ แต่สำหรับในคดีที่ฟ้องขอแบ่งมรดก กัน ศาลอาจสั่งให้หักค่าฤชาธรรมเนียมออกจากกองมรดกก็ได้ตามแต่ศาลจะเห็นสมควร ส่วนในคดีล้มละลายนั้น ใน พ.ร.บ.ล้มละลาย พ.ศ. 2483 มาตรา 130 (5) ทำให้เห็นว่า ถ้าศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์จำเลย การจัดการทรัพย์สินของจำเลยตกอยู่ในอำนาจของ เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ เมื่อศาลเห็นสมควรให้จำเลยชำระค่าฤชาธรรมเนียมในคดี ให้แก่โจทก์ ศาลก็มีอำนาจสั่งให้หักจากกองทรัพย์สินของจำเลย และเนื่องจากมีกิจการที่ ทนายโจทก์จะต้องปฏิบัติในชั้นเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์อีก ศาลจึงมักสั่งเฉพาะเรื่องค่า ทนายความว่าให้เจ้าพนักงานพิทักษ์เป็นผู้กำหนดในภายหลัง เพื่อจะได้มีโอกาสดูผลงาน ของทนายความโจทก์ในชั้นพิทักษ์ทรัพย์ประกอบในการกำหนดจำนวนเงินค่าทนายที่ สมควรจะให้ด้วย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1228/2505)

แม้ศาลจะมีอำนาจในการจะพิพากษาให้คู่ความฝ่ายใดต้องรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียม มากน้อยเพียงใดก็ตาม แต่ในกรณีดังต่อไปนี้ ศาลจะวินิจฉัยแล้วพิพากษาไปตามที่ เห็นสมควรไม่ได้ความรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบังคับไว้ ซึ่งมีอยู่ 5 กรณีด้วยกัน กล่าวคือ

1. ถ้าคดีได้เสร็จเด็ดขาดลงโดยการตกลงหรือประนีประนอมยอมความหรือ อนุญาตตุลาการแล้ว คู่ความแต่ละฝ่ายย่อมรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมในส่วนการดำเนิน กระบวนพิจารณาของตนเว้นแต่คู่ความจะได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 163) กล่าวคือถ้าคู่ความมิได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่นแล้วคู่ความต่างฝ่ายก็ต่างต้องรับผิด เฉพาะส่วนของตนซึ่งในทางปฏิบัติ ศาลก็มักจะสั่งว่าให้ค่าฤชาธรรมเนียมเป็นอันพับไป

2. ในกรณีที่วางเงินต่อศาลตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 135 มาตรา 136 นั้น จำเลยไม่ต้องรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมแห่งจำนวนเงินที่วางนั้นอันเกิดขึ้นภายหลัง แต่ถ้าโจทก์ยอมรับเงินที่จำเลยวางต่อศาลเป็นการพอใจเต็มตามที่เรียกร้องแล้ว จำเลยก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียม หรือถ้าโจทก์ยอมรับเงินที่วางต่อศาลนั้นเป็นการพอใจเพียงส่วนหนึ่งแห่งจำนวนเงินที่เรียกร้องและดำเนินคดีต่อไป จำเลยต้องรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียม เว้นแต่ศาลจะพิพากษาให้โจทก์แพ้คดี ซึ่งในกรณีเช่นนี้ โจทก์ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมทั้งสิ้น อันเกิดแต่การที่โจทก์ไม่ยอมรับเงินที่จำเลยวางต่อศาลเป็นการพอใจตามที่เรียกร้อง (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 164)

3. ถ้าเป็นกรณีที่โจทก์ฟ้องขอให้ศาลบังคับจำเลยชำระหนี้เป็นอย่างอื่น นอกจากให้ชำระเงิน เช่น ฟ้องขอให้จำเลยชำระเป็นข้าวเปลือก 30 ถัง จำเลยอาจทำการชำระหนี้นั้นโดยนำข้าวเปลือก 30 ถังไปชำระให้โจทก์ แล้วแจ้งให้ศาลทราบในคำให้การว่าได้นำไปชำระแก่โจทก์แล้วหรือจะแถลงให้ศาลทราบนอกคำให้การก็ได้ ตามที่บัญญัติไว้ใน ป.วิ.แพ่ง มาตรา 137 ในกรณีเช่นนี้ ถ้าโจทก์พอใจ โจทก์มีทางปฏิบัติคือจะถอนฟ้องเสียก็ได้ ซึ่งถ้าโจทก์ถอนฟ้อง ศาลก็จะสั่งคืนค่าธรรมเนียมให้ แต่ถ้าโจทก์ไม่ถอนฟ้อง ศาลก็ต้องพิพากษาคดีไป โดยจำเลยจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียม เว้นแต่ศาลจะเห็นสมควรสั่งเป็นอย่างอื่น (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 165 วรรคแรก)

แต่ถ้าโจทก์ยังไม่พอใจในการชำระหนี้ของจำเลยและขอดำเนินคดีต่อไป การรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมย่อมอยู่ในดุลพินิจของศาล และหากศาลเห็นว่าการชำระหนี้นั้นเป็นการพอใจเต็มตามที่โจทก์เรียกร้องแล้ว ค่าฤชาธรรมเนียมทั้งสิ้นอันเกิดแต่การที่โจทก์ปฏิเสธไม่ยอมรับชำระหนี้นั้นโจทก์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 165 วรรคท้าย)

4. ในกรณีที่คู่ความฝ่ายใดทำให้ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมในกระบวนการพิจารณาใด ๆ ที่ได้ดำเนินไปโดยไม่จำเป็น หรือมีลักษณะประวิงคดี หรือที่ต้องดำเนินไปเพราะความผิด หรือความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงคู่ความฝ่ายนั้นต้องรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมนั้น โดยมีพักต้องคำนึงว่าคู่ความฝ่ายนั้นจะเป็นผู้ชนะคดีหรือไม่ (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 166) กล่าวคือ คู่ความฝ่ายที่เป็นต้นเหตุทำให้ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาไปโดยไม่จำเป็นแล้ว คู่ความฝ่ายนั้นจำต้องเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมดังกล่าวนั้น ซึ่งอาจเป็นฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยเป็นผู้ทำขึ้นก็ได้ และ

การที่ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมโดยไม่จำเป็นนี้อาจเป็นเรื่องที่ตนเสียเองหรือทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียไปโดยไม่จำเป็นก็ได้ เช่น จำเลยทราบดีว่าทรัพย์สินที่รับมอบให้ดูแลรักษาเป็นทรัพย์สินมรดก จำเลยกลับไม่ยอมส่งแก๊วจอดซึ่งเป็นผู้จัดการมรดก จึงควรต้องรับผิดชอบใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนใจทัก (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1364/2509)

5. ผู้มีหน้าที่ทำบัญชีแสดงค่าฤชาธรรมเนียมที่คู่ความทุกฝ่ายได้เสียไป และจำนวนที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องรับผิดชอบตามคำวินิจฉัยชี้ขาดของศาล

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 169 บัญญัติว่า

“มาตรา 169 เมื่อมีคำวินิจฉัยชี้ขาดในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมแล้ว ให้หัวหน้าสำนักงาน ประจำศาลยุติธรรมชั้นต้นทำบัญชีแสดงค่าฤชาธรรมเนียมที่คู่ความทุกฝ่ายได้เสียไปโดยลำดับ และจำนวนที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายจะต้องรับผิดชอบตามคำวินิจฉัยชี้ขาดของศาล คู่ความหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องอาจขอสำเนาบัญชีเช่นนั้นได้”

“มาตรา 169/1 ถ้าบุคคลซึ่งต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมค้างชำระค่าฤชาธรรมเนียมต่อศาลก็ดี หรือต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีก็ดี หรือต่อบุคคลอื่นที่มีชื่อเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาศาล เจ้าพนักงานบังคับคดี หรือบุคคลเช่นนั้นอาจบังคับเอาแก่ทรัพย์สินของบุคคลนั้น เสมือนหนึ่งเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษา เพื่อชำระค่าฤชาธรรมเนียมดังกล่าวได้ในกรณีเช่นนี้ ให้ถือว่าหัวหน้าสำนักงานประจำศาลยุติธรรมชั้นต้น เจ้าพนักงานบังคับคดี หรือบุคคลที่มีสิทธิได้รับค่าฤชาธรรมเนียมนั้น แล้วแต่กรณี เป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา

การบังคับคดีตามวรรคหนึ่ง ให้ได้รับยกเว้นค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดีทั้งปวง แต่หากยังมีเงินที่ได้จากการบังคับคดีคงเหลือภายหลังชำระให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับให้หักค่าฤชาธรรมเนียมที่ได้รับยกเว้นดังกล่าวไว้จากเงินนั้น

มาตรา 169/2 ภายใต้อำนาจแห่งบทบัญญัติ มาตรา 169/3 ให้ลูกหนี้ตามคำพิพากษาเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดี โดยให้หักออกจากเงินที่ได้จากการยึดอายัด ขาย หรือจำหน่ายทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาหรือจากเงินที่ลูกหนี้ตามคำพิพากษาได้วางไว้

ในกรณีที่มีการบังคับคดีแก่ผู้ค้ำประกันในศาล ค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดีในส่วนนั้น ให้หักออกจากเงินที่ได้จากการบังคับคดีตามสัญญาประกัน

ในกรณีที่มีการบังคับคดีตามคำพิพากษาให้แบ่งกรรมสิทธิ์รวมหรือมรดกให้แก่เจ้าของรวมหรือทายาทผู้ได้รับส่วนแบ่งทุกคนเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมในการ

บังคับคดี โดยให้หักออกจากเงินที่ได้จากการขาย หรือจำหน่ายทรัพย์สินอันเป็นกรรมสิทธิ์รวมหรือทรัพย์สินมรดกนั้น

ในกรณีที่มีการถอนการบังคับคดีนอกจากกรณีตาม มาตรา 295 (1) ให้เจ้าหน้าที่ตามคำพิพากษา ผู้ขอยึดหรืออายัดทรัพย์สินเป็นผู้รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดี

มาตรา 193/3 บุคคลใดทำให้ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมในการบังคับคดีส่วนใดโดยไม่จำเป็น หรือมีลักษณะประวิงการบังคับคดี หรือที่ต้องดำเนินไปเพราะความผิดหรือความประมาทเลินเล่อ อย่างร้ายแรง หรือเพราะบังคับคดีไปโดยไม่สุจริตก่อนการบังคับคดีได้เสร็จลง ผู้ที่ได้รับเสียหายหรือถูกหนี้ยึดตามคำพิพากษา แล้วแต่กรณี อาจยื่นคำร้องต่อศาลภายในเจ็ดวันนับแต่วันทราบพฤติการณ์อันเป็นมูลแห่งข้ออ้างนั้น เพื่อให้ศาลมีคำสั่งให้บุคคลเช่นนั้นรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมดังกล่าว

คำสั่งของศาลตามมาตรานี้ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ และคำพิพากษาหรือคำสั่งของ ศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด"

จบคำบรรยาย